

Література

1. Агеева В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія. – К. : Либідь, 1999. – 264 с.
2. Бичко А. Леся Українка: Світоглядно-філософський погляд. – К. : Український Центр духовної культури, 2000. – 186 с.
3. Ломонос Є. Вивчення творчості Лесі Українки. Посібник для вчителів / Є. Ломонос. - К. : Рад. Школа, 1987. – 208 с.
4. Міщенко Л. Леся Українка: Посібник для вчителів. – К., 1986. – 303 с.
5. Тудор С. Визволення слова // Тудор С. Вибрані твори : У 2 т. – Б.м., б.р. – Т. 2. – 543 с.
6. Українка Леся. Зібрання творів : У 12 т. / АН УРСР. – К., 1977. – Т. 5. – 400 с.

УДК 82-2:821.161.2

О. С. Черемська, О. В. Масло

*Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»*

Вербалізація образу СВОБОДИ / ВОЛІ в поезії Христі Алчевської

Черемська О. С., Масло О. В. Вербалізація образу СВОБОДИ / ВОЛІ в поезії Христі Алчевської.

Розглянуто образ свободи як провідний смислотворчий чинник у поетичній творчості Христі Алчевської. Виокремлено індивідуально-авторські засоби вербалізації образу: епітетні та метафоричні структури, народнопоетичну символіку. Здійснено аналіз словесно-образних символів, що експлікують образ СВОБОДИ / ВОЛІ, акцентовано увагу на прийомах персоніфікації та естетизації, використанні паралелізму, повтору, анафори, полісиндетону.

Ключові слова: образ свободи/волі, символічні образи, метафоричні структури, епітети, порівняння, повтор, анафора, полісиндетон.

Черемская О. С., Масло О. В. Вербализация образа Свободы / воли в поэзии Христыны Алчевской. Рассмотрен образ свободы как ведущий смыслообразующий фактор в поэтическом творчестве Христыны Алчевской. Выделены индивидуально-авторские средства вербализации образа: эпитетные и метафорические структуры, народнопоэтическая символика. Осуществлен анализ словесно-образных символов, которые эксплицируют образ СВОБОДЫ / ВОЛИ, акцентировано внимание на приемах персонификации и эстетизации, использовании параллелизма, повтора, анафоры, полисиндетону.

Ключевые слова: образ свободы воли, символические образы, метафорические структуры, эпитеты, сравнения, повтор, анафора, полисиндетон.

Cheremskа O. S., Maslo O. V. Verbalization of the image of freedom / liberty in Khrystya Alchevska's poetry. The present article examines the creativity of not well known Ukrainian pedagogue, interpreter and poetess Khrystyna Alchevska who is a representative of the Ukrainian modernism. The image of freedom as a leading thought provoking factor in Khrystyna Alchevska's poetry. Individual author methods on verbalization of the image is distinguished as follows: epithet and metaphorical structures, the folk and epic symbolism. The analysis of the verbal and imaginary symbols explicating the image of FREEDOM / WILL, attention is paid to the methods of personification and aesthetic, to using the parallelism, repetition, anaphora, polysyndeton. The semantic structure of the image of the freedom / will represented by respective adverb, verb and noun groups of words is distinguished; the lexical semantic and associative fields of the image including the ones as follows: symbolical the images marked by the nation (gulls, eagle, falcon; field, meadow, gay, sky, sea, ocean, valley, Cheremosh), the folk poetical components (song, thought, heart, tears, sorrow, soul, spirit) linguocultures (kobza players, kobza, дума, native land, Ukraine) are researched.

Key words: the image of freedom, symbolical images, metaphorical structures epithets, comparisons, repetition, anaphora, and polysyndeton.

Образ *свободи/волі* в національно-мовній картині світу має глибоке коріння й широку лексико-семантичну репрезентацію. «У концептосфері українських художніх текстів, – зазначає В. Кононенко, – поняття – ідея *Воля* займає особливе місце, визначене численними конотативними нашаруваннями, з огляду не лише на його архетипний характер, а й на екстралінгвістичні – соціальні й етнонаціональні – чинники» [9:3]. Це засвідчують сучасні лінгвістичні дослідження, у яких презентовано смислове наповнення поняття *воля* як на матеріалі різних

мов, так і в індивідуально-авторських мовних картинах світу (Ю. Апресян, А. Вежицька, І. Голубовська, С. Єрмоленко, Т. Космеда, О. Маленко, В. Маслола, Ю. Степанов, О. Таран, В. Телія).

Концепту «Воля» в українській мовній картині світу присвячено монографію П. Редіна та О. Яцкевич [11], мовно-поетичне представлення Волі в українських народних думах розглядає Т. Беценко [2], концепти «свобода» та «свобода волі» як чинники формування системи образів у прозі Панаса Мирного аналізує І. Хворостяний [15]. Однак образ *свободи* на матеріалі поетичних творів Христі Алчевської ще не був об'єктом окремого

розгляду, хоча творчий доробок письменниці активно досліджується сучасними літературознавцями й мовознавцями (І. Бондар-Терещенко, М. Васильчук, Н. Гаєвська й О. Гаєвська, Н. Гримаєнко, Л. Грузинська (Ковалець), В. Дорошенко, О. Думнова, О. Капліна, В. Костенко, Г. Сінько, С. Хавіна, О. Черемська та О. Масло) [16].

В українському національно-культурному середовищі кінця XIX – початку XX ст. Христина Олексіївна Алчевська була відома як поетеса, прозаїк, педагог, літературний критик, публіцист, громадська діячка. Невипадково 1905 року юна поетеса надіслала до редакції київської газети «Боротьба» революційний марш, що починався словами «Гей, на бій, за нами встануть»: *Гей, на бій! За нами встануть Всі зневолені люди... Забезпечен час свободи, Бо таких багато буде!.. До братерства, до єднання Проти тьми й неволі злої – В сійво волі золотій Без рабів, без панування!* Перший вірш ранньої збірки «Туга за сонцем» – «Тобі, що свій народ кохаш...», присвячений матері Христині Данилівні Алчевській, теж перейнятий мотивом боротьби за свободу: *Думки про щастя у свободі, Про пал завзятий в боротьбі, Про скарб, захований в народі, – Усе, голубонько, тобі!* Своє життєве кредо борця проти неправди й неволі письменниці висловила в поезії «Пісня життя»: *Жити – се знати, се правдоньку чути, Се сонцю всміхатись, боротись зі злом, Се серцеві й думам не дати заснути, Се здирству й неволі не бити чолом. Жити – се з моря глибинного пити, Гірке коштувати, пить щастя до дна, То серцем до сонця палкого стремити, Кайдани скидати, не відати сна.*

Христя Алчевська, як і її мати, виявляла активність у громадському житті: була одним із ініціаторів створення в Харкові «Просвіти», свою літературно-просвітницьку діяльність спрямовувала на плекання в учнівських гуртках знань рідної мови, літератури, історії. Як зазначає І. Франко, Христя Алчевська належить до покоління українських письменників, які започаткували XX століття в літературі «значним піднесенням духу, зростанням ентузіазму, зросту праці на різних полях, виясненням мети, консолідацією сил, небувалим досі загальним оживленням» [13:174]. Активну життєву позицію письменниці експлікує громадянська лірика: «Три пісні», «Воля», «Дума заслання», «Промова Епамінонда», «До Лазаря», «До Жіноцтва», «Де вільні орли на просторі клеочуть», «Слово», «На білу хатоньку мою», «Забуті здавна почування», «Нова хвиля», «Сподівання», «Народний марш» та ін.

Окрім І. Франка, значний вплив на духовне змушнення Христі Алчевської мали насамперед

письменники, творчість яких є символом боротьби за свободу: Б. Грінченко, О. Кобилянська, Н. Кобринська, Леся Українка, М. Павлик, В. Стефаник: «Доля "Царівни" так зацікавила мене на протязі всього роману, що я, винародовлена роками вчення в російській гімназії, захопилася українською мовою до крайності й читала всі твори Кобилянської... Потяг у душі героїнь Кобилянської до визволення з пут буденщини й вузькості повсякденного життя і до вільнішого кругозору ототожнювався в мене з дитячим враженням від слів Алека з «Циганів» і з моїм власним давнім нахилом "пріч від фальші людяності й лицемірства суспільства"», – згадує письменниця події зі свого дев'ятнадцятиріччя [1:415].

Численні поетичні збірки Христі Алчевської: «Туга за сонцем» (1907), «Сонце з-за хмар» (1910), «Пісня життя» (1910), «Вишневий цвіт» (1912), «Пісні серця й просторів» (1914), «Моєму краю» (1914), «Сльози» (1915), «Встань, сонце», «Мандрівець» (обидві 1916), «Грезы» (1916), «Пробудження» (1917) позначені наскрізною ідеєю свободи.

Поетична спадщина Христі Алчевської привернула увагу письменства й літературних критиків: М. Вороного, С. Єфремова, О. Кобилянської, М. Мочульського, І. Франка, Гр. Шерстюка. І. Франко у відгуку на збірку «Туга за сонцем» відзначив талант і розмах фантазії юної поетеси: «Авторка якось так природно, мимовільно рисуює перед нами свою вдачу, троха тужливу, троха меланхолійну, та в основі більше веселу й артистичну. Її тягне до себе всяка краса й усе поетичне: кольористі крайобрази, кольористі ефекти ріжних пор року, кольористі люди. Барвистість, се в неї основа життя...» [14:115]. Критик М. Мочульський зауважував: «...в поетки є безперечний талант, багато ніжності й естетичного змислу, й їй нема причин пописувати ся штучними фразами та дешевим патосом» [10:114]. Однак щодо збірки «Вишневий цвіт» М. Мочульський зауважує: «патріотичні пісні й знову патос і фрази приглушують у них чуте поетки» [10:113]. Для М. Вороного Христя Алчевська «...здавала ся людиною незвичайно-тонкої нервової організації, з тим огнем "святого безпокоєства", який є характерною ознакою дійсно талановитих натур. Се давало ся пізнати вже в перших її поезіях по тому тріпотінню нерва, по тому миготливому поліску святого огня, що червоними гадючками вже пробігав в її поетичних рядках» [4:582].

У мовній картині світу письменниці провідне місце посідає образ *свободи*, що фокусує весь спектр думок і почуттів: *А душі – свободи треба! Жаль ту душу молоду!.. Дай їй волі, знання й ширю, І безодню глибини.* Варто зауважити, що в поезії Христі Алчевської синонімічні слова-образи *свобода* й *воля* часто перетинаються, накладаючись

один на одній, створюючи наскрізну поетичну доміную *воля/свобода*, вербалізовану численними епітетними: *вільною душею; бурі свавільні; волю золоту; мрії свободні*; а також метафоричними конструкціями: *Воля закована вбогого люда Встала з кайданів у темній тюрмі; В пугах думка вільная конає; Моя пісня свободна розквітла*.

Мотив *волі* як *свободи* політичної, соціальної, індивідуальної в семантичному просторі поетеси експлікується в численних віршах не лише громадянського, але й інтимного спрямування, а також у поетичних присвятах Т. Шевченкові: *Та зломився під вагою тяжкої неволі Проводир святих думок, що вбогих прославив, Що за вільність їх боровся, не убачивши волі*; І. Франкові: *Учителю! Воля ще верне! З Тобою – ми всі: не ридай*; М. Павликові: *Навчи кайданів не лякати, Горіти, тюрми руйнують, Любити, вірити, сподіватись, Життя за волю віддавать!*; каторжанам на Іркутщині, в Сибіру: *Я несу Вам волю – Волю дикого простору З-понад моря, де йде вітер, Де вкривають хмари гору...Бо ви – діти світла й волі...Я несу Вам вільні співи, Вільний гомін, подих моря...; польському жіноцтву: Красні квіти розквітали По чистому полю Та спліталися стеблами, Щоб бачити волю*; українській літературі: *Вільне слово – буйний вітер, Що в степу гуляє, То й воно орел могутній, Що вгорі ширяє*; О. Кобилянській: *Лебеді з сонцем єднатись хотіли, Кричати про волю, про любих братів*; А. Кримському: *І вільна, як зоря, в небесних гарних шатах Розжева та ясна на сході б розквітла Моя душа палка до волі й дум крилатих І всіх із темряви б до сонця повела!* та іншим.

У художньому дискурсі поезій Христі Алчевської образ *свободи* є текстотвірним елементом, навколо якого утворюється розгалужена система асоціатів, а також символічних номінацій на позначення астральних понять. Так, на думку І. Голубовської, «В українській культурі, на відміну від російської, "аксіома етнопсихології" відносно волі набуває не тільки географічного, скільки історико-психологічного характеру» [5:149]. Образ *свободи* в поезіях Христі Алчевської детермінований визвольним рухом українського народу. У своїх віршах поетка *свободу* дорівнює до *сонця, неба, раю*, співаючи: *Осанна, осанна відродженню й волі! Осанна свободі, хвала небесам...Осанна, осанна, осанна Свободі!* («До Лазаря»); *Що сонце правди, свято свободи Нам із небес засіяло* («Народний марш»). Недарма критик М. Мочульський пише: «Поетика, підбадьорена визвольним рухом у тогочасній Росії, бажала своїм словом загригти серце України до боротьби за свободу... в поетки вельми вражлива душа на всяку кривду та неправду; отже, коли вона запримітить,

що її народови заповідано несправедливість, вона обурюється тим живо, її серце палає гнівом й її афект кристалізується зараз у поезії» [10:112–113].

Як зауважує І. Голубовська, «В українському культурному ареалі концепт *воля* виступає випещеною народом мрією про гідне людині вільне життя. Вона зіставляється з добром і правдою, які можна здобути в боротьбі» [5:147]. Свобода в семантичному просторі поезій Х. Алчевської містить конотеми «боротьба», «перемога», «рівність», «визволення», «правда», «щастя», «доля», «світло»: *Думки про щастя у свободі, Про пал завзятий в боротьбі; Бо знають: у темряві люде оті Беззучно до світла, до правди святої Даремно взивають, Бо ви – діти світла й волі, Ви частина тих просторів* («Відповідь засланням»). *Гей, із темряви до світла, Встав весь нарід, гей, у поле: Там немає меж простору, В битві сяє вільна доля!* («Заповіт віків (Т. Шевченкові) року 1910»).

Семантичне поле образу *воля* формують **явища природи та птахи**: *Волю бачу я в природі, Усміх, радість, силу в ній...; Вільний птах над хмарами співає, Вільна думка по травиці бродить*. Як зауважує Л. Ставицька, «Поетичну формулу "світ в мені і в світі я" без перебільшення можна вважати провідним постулатом модерністичної естетики, яка, з одного боку, відчуває конфлікт між безмежністю простору й обмеженістю окремого людського існування, а з другого, – душевно-тілесну субстанцію людського існування відкриває для проникнення зовнішньої зримої реальності, в першу чергу, явищ природи, що уособлюють складники духовного емоційного ества людини» [12:46].

Найчастотнішим у поезії є **символ сонця**, що в індивідуально-авторському образотворенні взаємодіє з образом *свободи* як найвищий її прояв: *І крізь хатнії віконця Рознесеться, залунає По занедбаному краю Пісня волі, Пісня сонця* («До дітей мого краю»); *Мамо!..влучили борці за свободу! Тих, що життя все за волю поклали, Тих, що всім людям про сонце співали, І сонце велике й прекрасне свободи* («Кобзарі»). Аналізуючи збірку «Туга за сонцем», І. Франко зазначає: «...сонце взагалі займає видне місце в поезіях нашої авторки» [14:116].

Також *воля* в поезіях асоціюється з **вітром, хвилями, хмарами, громом, весною**: *Але... прийде вітер, їх пан, І виринуть сили з безодні, І вільний загра океан* («Океан»); *Ми полинемо на волю, Де морські гуляють хвилі* («Сокіл»); *Я, наче вітер той свавільний* («Мелодія»); *Я несу Вам пісню волі, Щоб полегшити страждання, Я несу Вам рокіт хвилі Й вітру буйного літання!* («Відповідь засланням»), *Кличу я людськість і кличу з громами Вийти з неволі і йти до краси; Та се ж Весна! Та се ж Весна! Обійми ширше розкривайте, Вітайте*

волю голосніш.

Слід зауважити, що «хмари здавна обожнювалися, бо вважалися джерелом плодноточі сили» [7:619]; «у вітрі народ вбачав демонічну силу, людині ворожу, ...водночас вітер – це посланець, його посилають з вітанням, побажанням, зі звісткою» [7:101]; «море в багатьох народів зближується з небом... асоціюється з великою, часом непереможною відстанню» [7:376].

Створюючи образ свободи, Христя Алчевська звертається до символічних образів **чайки, орла, сокола**, які в українській етнокulturі посідали особливе місце. Так, чайка – «символ засмученої матері-вдови, а також України-матері» [7:633]. У мовній картині світу письменниці образ чайки символізує поривання до волі: *Ви – степів і мрії коханці, Крила маєте, як в чайки, Лет орлячий, спів голосний, Слово гостре без утайки* («Відповідь засланцям»). Як зауважують літературознавці, біла чайка в творчості Христі Алчевської – і художниці, й поетеси – символ свободи: *Я – провісниця гніву безодні, Біла чайка над морем сумним, Думка, що збуджує сили народні, Гасло, що променем сяє ясним... Гей же, до мене, чайки, прилучайтесь, Лучче не жити, а згинуть в бою! Хутко зі мною над морем єднайтесь, Міцно борітесь за долю свою!* («Крик чайки»). Можемо погодитися з дослідниками поезії, що «ці її слова справді були пророчими. І твори письменниці, написані в означений період, теж були "пророчими"» [4:119].

«Орел символізує силу і мужність, цар птахів, володар небес» [7:420]. *Дай їй волі, знання й ширю, І безодню глибини, Льоту в небо необмежене, Склич орлячі вільні сні; Я, мов в клітці орел, у неволі була; Як орли, ми на волі пишалися, Ми вітали простори кохані* («Три пісні»), *Сліди грози і беркут – одинокий Свободи цар без тюрем і без хиб!.. У поезії Х. Алчевської наявні міфологічні мотиви про орла, який ключе душу: Здається все мені: катують його душу, Здається іноді: ключе її орел*, – говорить поетка про зневоленій край.

Сокіл також у народній уяві «виступає символом хоробрості, швидкості, зіркості, злету, молодості, сили, розуму» [7:560]. *Ясний сокіл серед степу На простори поглядає І угору дужі крила Гордо й весело здіймає: «Гей ви, браття-соколята, Прилетіть до мене, милі, Ми полинемо на волю, Де морські гуляють хвилі»* («Сокіл»).

Образна семантика таких номенів, як **степ, поле, луг, гай, небо, море, океан, долина, Черемош** пов'язана зі свободою через їх атрибутивні характеристики: **широкий, безмежний, неосяжний**. Недарма Христя Алчевська часто звертається в поезії до них: *Душею вільною я лину до степів, А тепер на просторах я вільно живу; Ми з бурхливим чорним морем Поєднаємося в полі, Темні льохи розруйнуєм І рабам здобудем волі* («Сокіл»); *І там, де море*

вільне грає («Смерть чайки»); *Скільки щастя і простору! Скільки волі навкруги!; Море синє! Дужі хвилі! Чом не вільна я, як ви?!; І про степ, і щастя волі!; Зрозуміла орла я поважного льот, Зрозуміла я вод синювату глибін, Тиху мову рослин і небес височінь; Зелений гай, пахуче поле В тюрмі приснилися мені, І луг широкий, наче море, І тихий сум по крижині* («Пам'яті Павла Грабовського»); *Не свавільний, а в кайданах Черемош тече глибокий* («Спомини»).

Відповідно до своєї семантики, образ свободи асоціюється з такими атрибутами, як **бажана, золота, дорога, степова, гірська**: *Чом, як воля бажана настане, Не усім доведеться тут бути; Їх не гнітять зимові кайдани, Бо в них є шлях на волю золоту* («Вільні хмари»); *Він кохає гірську волю, Справедливість і природу* («Спомини»); *Над ясним обрієм степів, В обіймах волі степової Розлягся мій свобідний спів!*

Семантичну структуру образу свобода/воля увиразнюють прикметникові, іменникові й дієслівні ряди, іноді підсилені полісиндетоном, увиразнені повтором: *Синіє вільно там безмежна, люба далеч; На вільнім, вселюдським, братерським майдані; Із чолом ясним, гордим і свобідним; Сміялись, бігли вільні хмари* («Омана»); полісиндетон: *Темна країна і вільною, й дужою, Й ясною зробиться знов* («Віра»); *Не знати сліз кайданів і неволі, Безсилих дум, і горя, і тюрми; Краса, свобода дум, відага, непохитність; тавтологія: Ой нема у нас долі-таланячка, Ой нема, та й нема, та й немає...* («Три пісні»), *Ой верніте нам, верніте Волю дорожю, Лан широкий, що хвилює Далечінь німую* («Три пісні»); *Я несу Вам волю, волю – Волю дикого простору* («Відповідь засланцям»); *Я несу Вам вільні співи, Вільний гомін, подих моря* («Відповідь засланцям»); анафора: *Чи рознесеться волі спів, Чи засія рожеве сонце; Не спинить вітер Зимовий руху, Не вгасить світла, Не вгасить духу!* («Думка про засланця»); *Як сонця жар, що в небі сяє, Як степ безмежний – цю весну, Як волю – вітер, що бугає; а також словотвірні утворення – свавільний, привільно, воленька, зневоленій*.

Семантичне поле поетичного образу свободи в мові творів Х. Алчевської представлене часто вживаними метафоричними епітетами, персоніфікаціями, рідше – порівняннями: *Гей ти, воля, ой де ти поділася, Нащо щезла ти з нашого краю?* («Три пісні»); *Проти тьми й неволі злої – В сяйво волі золотої* («Гей, на бій»); *Свобода йде! Свобода йде! На крилах в'ється і летить; Вільне слово – буйний вітер, Що в степу гуляє, То й воно орел могутній, що вгорі ширяє. Слово правди – вільна пташка... Вільне слово – ясний промінь...* Вільне слово – *думка люба* («Слово»).

Образ свободи в поезії має асиметричні зв'язки з *неволею*, для якої характерне інше семантичне

поле: **журба, пригнобленість, рабство, кайдани, горе, страждання**: *Чи ти знаєш, любий брате, Як бува в неволі, як в тюрмі високій, темній Схоче в'язень волі?* («Імпровізація»). *Я пісню лагідну мою В неволі морем розілля І засвічу огні небес, І казку, повную чудес, Братам невільним розповім... Я прожену журбу твою!* («Невольникові»); *То голос був мого зневоленого краю, А в селах зраджених пригноблені люде І край південний той, що сонце не вбачав; Та глибоць – то дума людська, А води – раби то сумні... Там сплять у них мрії свобідні* («Океан»); *Невже за лютою зимою Зоставить все ж нова весна Кайдани сна?; Раби... раби... раби... Невільники закуті*. Відповідно до своєї семантики, образ неволі асоціюється з такими атрибутами: **покірний, закутий, зрабований, розбитий**: *Надій несправджених, сподіванок розбитих, Очей покірливих, зрабованих очей* («Промова Епамінонда»).

Оспівуючи свободу та неволю, Христя Алчевська широко використовує, поєднуючи такі лексеми: **білий-темний, весна-зима, тихий-голосний, сльози-усміх, сонце встало-сонце сховалося**: *Хай пісні мої в'ються, як білі чайки, Б'ються крильцями в темні віконця; І чую, мов у сні, постійно над собою Той рабський, тихий спів; Співайте пісні голосніші; Зі своїми ваганнями й морем страждань, Зі сльозами і усміхом долі*.

Образ волі в поезії постійно супроводжують народнопоетичні компоненти – **пісня, дума, серце, сльози, смуток, душа, дух**: *Я пісню, наче сліз росу, В убоге серце принесу, І стрепенеться в нім орел, І вільний степ, і смуток сел* («Невольникові»); *Неволі донька, ти повна Бажань палких до серця волі, Рабою вже не скорена* («М. Коцюбинському»); *Ще чути стукіт Свобідний серця, В борцях за волю* («Дума заслання»); *Літа на волі свобідна дума* («Дума заслання»); *В сьайві ранку золотого, Вільна, з крилами пісень Я лечу*

назустріч сонцю, Де сіяє вічний день («В сьайві ранку золотого»); *Розганя темну ніч вільна пісня моя* («Credo»); *Доня рідна – вільна дума – Клекотала в небесах* («В сьайві ранку золотого»); *Я придбала там вільну душу; І все щось мучило сумнівом Його химерний, вільний дух; Народ живе й тепер, встають ще інші бранці, І вільний дух буя в зневоленних степах* («Засланим»); лінгвокультуреми – **кобзарі, кобза, дума, рідний край, Україна**: *Забуті, обдерті, в старенькій свитині Сумними степами ідуть кобзарі; Незрячі, вони про свободу співають І сонце вітають на ранній зорі... Знуцаються з пісні, їх кобзи розбили, Їх думу і слово в полон узяли...* («Кобзарі»); *Мій рідний край, палаючий стражданням, Алмазні сльози інших розлива І плаче сам, забувши всі слова, В негоду згублені, задавлені стогнанням...* («Під час війни»); *Велике Сонце! Збуди Україну, Невольників страждущих світлом залий, Твори неупинно прекрасну зміну, Незрячі очі збуди і розкрий!..* («Велике Сонце! Збуди Україну»).

Отже, образ свободи / волі в поезії Христі Алчевської, вербалізований метафоричними структурами, епітетами, порівняннями, персоніфікаціями, експлікований народнопоетичними компонентами та символами, набуває політичного, соціального, індивідуально-авторського конотативного значення, відображає риси ментальної форми національної свідомості українського народу та своєрідність індивідуального світосприйняття й світовідтворення. Такий напрям дослідження вважаємо перспективним з огляду на можливість по-новому прочитати як поезію Х. Алчевської, так і осягнути зроблене митцями початку ХХ ст. в змісті та формотвірній царині, що, своєю чергою, допоможе глибше, переконливіше об'єктивувати лінгвокультурологічну сферу поетичного мистецького світу.

Література

1. Алчевська Х. О. Твори / Х. О. Алчевська. – К. : Дніпро, 1990. – 557 с.
2. Беценко Т. П. Концепт Воля в мовній картині світу українських народних дум / Т. П. Беценко // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – 2006. – Т.12. – С. 222–227.
3. Вороний М. Христі Алчевської «Вишневій цвіт» / М. Вороний // Літературно-науковий вістник. – 1912. – Том 58. – С. 581–585.
4. Гаєвська Н. М. Творчість Христі Алчевської в контексті української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття / Н. М. Гаєвська, О. В. Гаєвська // Літературознавчі студії. – Вип.1 (48). – Ч. І. – С. 119–129.
5. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : монография / И. А. Голубовская. – К. : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. – 293с.
6. Думнова О. А. Слобідський символізм і символісти / О. А. Думнова // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 989. – Сер. Філологія. – С. 172–175.
7. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
8. Кобилянська О. Твори / О. Кобилянська. – К. : Держ. вид-во художньої літератури. – 1963. – Т 5. – С. 183–185.
9. Кононенко В. Концепт Воля : етнолінгвістичний аспект / В. Кононенко // Вісник Прикарпатського університету. Сер. : Філологія. – Вип. 8. – Івано-Франківськ. – 2003. – С. 3–10.
10. Мочульський М. Христя Алчевська. Літературно-критичний нарис / М. Мочульський // Літературно-науковий вістник. – 1914. – Т. 65. – С. 112–116.
11. Редін П. О. Концепт «Воля» в українській мовній картині світу : монографія / П. О. Редін, О. О. Яцкевич. – Х. :

Вид-во ХарРІНАДУ «Магістр», 2012. – 264 с.

12. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 20-х–30-х рр. ХХ століття / Л. О. Ставицька. – К. : Правда Ярославичів, 2000. – 155 с.

13. Франко І. Зібрання творів : У 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка 1982. – Т. 33. – С. 174.

14. Франко І. Новини нашої літератури / І. Франко // Літературно-науковий вістник. – 1907. – Т. 39. – № 7–9. – С. 115–118.

15. Хворостяний І. Г. Концепт «свобода» та «свобода волі» як чинник формування системи образів у прозі Панаса Мирного : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / І. Г. Хворостяний. – К. 2013. – 20 с.

16. Черемська О. С. Мовні засоби творення образності в поезії Христі Алчевської / О. С. Черемська, О. В. Масло // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Сер. : «Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки». – Вип. 23. – 2016. – С. 113–118.

УДК 821.161.1

О. Н. Калениченко

Харьковский национальный университет искусств им. И.П. Котляревского

**Рецепция главы «Черт. Кошмар Ивана Федоровича»
из романа «Братья Карамазовы» Ф.М. Достоевского
в литературе Серебряного века**

Калениченко О. М. Рецепция главы «Черт. Кошмар Ивана Федоровича» з роману «Брати Карамазови» Ф. М. Достоевського в літературі Срібного віку. У статті розглядаються оповідання «Мана» М. Горького і новела «Спокій» Л. Андрєєва, які чітко виявляють особливості рецепції письменниками глави «Черт. Кошмар Івана Федоровича» з роману «Брати Карамазови» Ф.М. Достоевського. Аналіз показав, що розглянуті твори спираються на структуру глави роману «Брати Карамазови» «Черт. Кошмар Івана Федоровича» і відкриття в зображенні чорта Достоевським. Разом з тим письменники, виявляючи недосконали природу сучасної людини, пояснюють причини її недосконалості по-різному. Ранній Горький, сподіваючись на розум, не вірить в можливості духовних сил людини. Л. Андрєєв розкриває трагізм буття людини крізь призму експресіоністичного та екзистенціального світовідчуття і, таким чином, робить крок вперед в розумінні природи людини ХХ століття.

Ключові слова: рецепція, структура, образи-символи, ремінісценції, екзистенціалізм, експресіонізм, концепція.

Калениченко О. Н. Рецепция главы «Черт. Кошмар Ивана Федоровича» из романа «Братья Карамазовы» Ф. М. Достоевского в литературе Серебряного века. В статье рассматриваются рассказы «Наваждение» М. Горького и новелла «Покой» Л. Андреева, отчетливо выявляющие особенности рецепции писателями главы «Черт. Кошмар Ивана Федоровича» из романа «Братья Карамазовы» Ф.М. Достоевского. Анализ показал, что рассмотренные произведения опираются на структуру главы романа «Братья Карамазовы» «Черт. Кошмар Ивана Федоровича» и открытия в изображении черта Достоевским. Вместе с тем писатели, выявляя несовершенную природу современного человека, объясняют причины ее несовершенства по-разному. Ранний Горький, полагаясь на разум, не верит в возможности духовных сил человека. Л. Андреев же вскрывает трагизм бытия человека сквозь призму экспрессионистического и экзистенциального мироощущения и, таким образом, делает шаг вперед в понимании природы человека ХХ века.

Ключевые слова: рецепция, структура, образы-символы, реминисценции, экзистенциализм, экспрессионизм, концепция.

Kalenichenko O. N. Reception of chapter «Devil. Nightmare of Ivan Feodorovich» from a novel «Karamazovy Brothers» F. M. Dostoevsky in literature of Silver century. In the article literature works of Silver century («Delusion» of M. Gor'kiy and «Rest» of L. Andreev) are examined, incoming in an original dialog which expressly exposes the features of the writers reception of chapter of «Devil. Nightmare of Ivan Feodorovich» from a novel «Karamazovy Brothers» F.M. Dostoevsky. An analysis retined that the considered works leaned against the structure of chapter of novel «Karamazovy Brothers» of «Devil. Nightmare of Ivan Feodorovich» and opening in the image of devil by Dostoevsky. At the same time writers, exposing imperfect nature of modern man, reasons of its imperfection explain variously. Early Gor'kiy, depending upon reason, disbelieves in possibility of spiritual forces of man. L. Andreev unseals the tragedy of man life through the prism of expressionist and existential attitudes and, thus, does a step forward in understanding of XX century man nature. Except for it, it appears that «Rest» is tricked into by a result to the comprehension of Silver century literature of novel problems of F.M. Dostoevsky «Karamazovy Brothers» and in particular chapters of «Devil. Nightmare of Ivan Feodorovich».

Key words: reception, structure, image-symbols, reminiscences, existentialism, expressionism, conception.
